

УДК 316.334.56(477.82-25)

СВІТЛАНА САЛЬНИКОВА,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки (Луцьк)

Соціальне самопочуття жителів міста Луцька: про що говорить моніторинг

Анотація

У статті подано результати моніторингу з вивчення соціального самопочуття у місті Луцьку за методикою ПСС-44 (Н. Паніна, Є. Головаха). Порівнюючи дані 2009 та 2014–2016 років, авторка засвідчує реструктуризацію соціальних благ, спричинену перш за все умовами, в яких ці блага продукуються і розподіляються, а також станом війни. Загалом помітно, що лучани з благ першої необхідності “харчування, працевлаштування, здоров’я” переорієнтувалися на блага індивідуального характеру (ініціативність, самостійність, рішучість, вміння, знання).

Найбільш запитуваним благом в останні роки є стабільність у державі та суспільстві, тоді як у 2009 році найважливішою була проблема, пов’язана із можливістю повноцінного проведення відпустки зі значно нижчим рівнем достатності. До топ-п’ятірки найдефіцитніших благ за рейтингом 2016 року потрапляють також: упевненість в тому, що ситуація в країні поліпшуватиметься; здатні управляти державою керівники; державний захист від зниження рівня життя; впевненість, що не буде міжнаціональних конфліктів.

Уперше у 2016 році лучани зазначили брак норм і цінностей, які об’єднують людей у державі та суспільстві, — це, на думку авторки, є важливим показником усвідомлення в суспільстві однієї із ключових проблем суспільного та державного розвитку.

З-поміж одинадцяти сфер соціальної життєдіяльності є три недостатньо забезпечені, на думку лучан, царини: сфера соціальних відносин, соціально-політична та сфера соціальної безпеки; решта подолали бар’єр достатності у 2 бали. Значення ПСС-44 у 2016 році змінилося з високого до підвищеного.

Ключові слова: сфера соціальної безпеки, соціально-політична сфера, сфера соціальних відносин, Інтегральний індекс соціального самопочуття, соціальні блага

Моніторинг з вивчення соціального самопочуття (СС) у місті Луцьку започатковано у 2009 році¹. Для вимірювання соціального самопочуття як основну (**але** не єдину) методику використовували інтегральний індекс соціального самопочуття (ІСС) Н.Паніної і Є.Головахи. Чому було обрано саме цю методику? Насамперед тому, що отримані показники характеризують соціальне самопочуття в найбільш загальному його розумінні — як стан, що характеризує те, наскільки добре чи погано людина почувається в соціумі. У ширшому контексті, на думку авторів методики, соціальне самопочуття є узагальненим індикатором реакції населення на соціальні перетворення [Головаха, Панина, 1997; Панина, 2008]. У нашому випадку ми маємо змогу вивчати, наскільки добре чи погано почуваються жителі нашого міста як місцеві мешканці, котрі так чи інакше реагують на те, що відбувається на рівні держави.

Беручи до уваги, що українське суспільство має далеко не еволюційний шлях розвитку, його “постійну нестабільність” просто необхідно вивчати через реакцію населення на це [Сальнікова, 2013; Salnikova, 2014]. Люди підтримують ті чи інші зміни в суспільстві, лише сподіваючись поліпшити своє власне становище в ньому, тож інтегральна оцінка сприйняття ними власного благополуччя в основних сферах соціальної життєдіяльності є вирішальним критерієм визначення спрямованості (позитивної чи негативної) суспільних змін. Також результати застосування методики демонструють, “як виробляються, продукуються соціальні блага” і як вони розподіляються в соціумі.

Додам, що всі опитування в режимі моніторингу проводяться за репрезентативною вибіркою², яка формується з урахуванням дизайн-ефекту та досяжності респондентів і зважається за статтю, віком і районом проживання (у 2009-му — також і за освітою). За даними щорічних опитувань зроблено низку публікацій [Матвіїшина, 2014; Штык, 2016; Штик, 2016]. Зокрема, при підготовці доповіді на пленарне засідання Всеукраїнської науково-практичної конференції “Образ міста в сучасному українському соціологічному дискурсі” (м. Луцьк, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки), яка є основою цієї статті, авторка зверталася до зазначених напрацювань, окрім власних та доробку авторів методики.

¹ Обсяг вибірки становив $N = 600$ осіб, вибірка репрезентативна за такими соціально-демографічними характеристиками, як стать, вік, освіта, район проживання.

У 2009-му за участі Волинської обласної молодіжної громадської організації “Асоціація молодих політиків і політологів” уперше було виміряно СС лучан за скороченою методикою ІСС авторства Н.Паніної та Є.Головахи. Останні три роки (2014–2016) вимірювання “соціального клімату” в нашому місті здійснюється Лабораторією соціологічних досліджень при кафедрі соціології та соціальної роботи (керівник проекту — доцент С.А.Сальнікова) за великої підтримки студентів-соціологів, котрі не лише організують моніторинг, а й аналізують дані, готують доповіді та статті за отриманими результатами.

² Кількісні характеристики вибірки 2014, 2015 та 2016 років: обсяг — 651, 622 та 652 відповідно; дизайн-ефект — 1,32, 1,36 та 1,36; досяжність — 0,81, 0,87 та 0,83; похибка вибірки не перевищує 0,05.

Опишу коротко логіку створення методики. Автори виокремили (умовно) 11 сфер соціальної життєдіяльності (див. перелік у табл. 7), кожен презентує по 4 індикатори, що відображають так звані соціальні блага цієї сфери, які вимірюються за первинною шкалою; об'єднання категорій “не цікавить” та “важко відповісти, вистачає чи ні” як емоційно схожі дає можливість будувати усереднені показники щодо кожної сфери та загалом (див. табл. 1).

Таблиця 1

Шкали методики ПСС (Н.Паніна, Є.Головаха)

Первинна шкала	Код	Трансформована шкала	Код	Нормована шкала	ПСС-44	ПСС-20
Не вистачає	1	Не вистачає	1	Низький	44–65	20–27
Важко відповісти, вистачає чи ні	2	Важко відповісти, вистачає чи ні	2	Понижений	66–71	28–29
Вистачає	3	Вистачає	3	Середній	72–86	30–40
Не цікавить	4	–	–	Підвищений	87–91	41–42
–	–	–	–	Високий	92–132	43–60

Таким чином, можливості аналізу даних за цією методикою полягають у побудові:

- 1) ієрархії всіх (44 чи 20) благ за первинною шкалою (% , незалежно від належності до певної сфери);
- 2) ієрархії сфер за трансформованою шкалою (середній бал), звідки можна виокремлювати одну чи кілька сфер для аналізу без опису всієї методики;
- 3) побудова інтегрального індексу за трансформованою шкалою (сумарний бал).

З огляду на емпіричні дані моніторингу “Соціальне самопочуття лучан” нас цікавитиме, як змінилася за останні роки ієрархія благ (а отже, і сфер життєдіяльності) і як ці зміни відобразилися в показниках ПСС-44. Також звернемо увагу на рівень недостатності (дефіцитності) найбільш запитуваних містянами благ (максимальний відсоток нестачі).

Загалом, згідно з даними Інституту соціології НАН України, який заміряє соціальне самопочуття українців від 1995 року, інтегральне значення індексу свідчило про посередній рівень соціального самопочуття українців до 2008 року і підвищення його в подальшому [Українське суспільство, 2013], а у випадку Луцька – підвищений та високий рівень відповідно. Загалом дані по Луцьку відбивають загальноукраїнську тенденцію, проте, як вдалося довести емпіричним чином, жителі невеликих міст України почувуються значно краще, ніж жителі маленьких та великих і, тим паче, сіл [Злобіна, 2013: с. 7–8; Сальнікова, 2009: с. 411]. Висновок про те, що жителі нашого міста почувуються краще, ніж українці в цілому, цілком узгоджується не лише із даними нашого моніторингу, а й із даними проекту “Ідеальне місто”, який здійснює сервіс онлайн-оголошень OLX щодо комфортності

міста для проживання¹ та якості життя в ньому² — Луцьк у такому рейтингу перебуває в лідерах.

Отож, значення ПСС є відносно сталим у часі, проте ієрархія соціальних благ постійно переструктурувалася. Ми припустили, що причинами такої переструктуризації є:

- 1) *природна ієрархія соціальних благ*: коли соціальне благо з нижчої за значущістю сфери стає доступнішим, люди “переорієнтовуються” на ті блага, що раніше, можливо, їх “не цікавили”; поясненням цього є ієрархія потреб Маслоу: після задоволення матеріальних потреб людину починають хвилювати нематеріальні проблеми: екологія, соціальна безпека, самореалізація тощо;
- 2) *умови*, в яких соціальні блага продукуються і розподіляються; такі умови подеколи є вирішальними в розумінні того, що є значущим і цінним, а що втрачає свою привабливість.

Повна методика ПСС-44 використовувалася в загальноукраїнських моніторингах лише в окремі роки, постійно використовується скорочена. Тому переструктуризацію благ можемо проаналізувати, послуговуючись даними лише міського моніторингу.

Спочатку подивімося, якою була картина у відносно стабільному 2009 році. Щоправда, першого разу ми також скористалися скороченою версією методики (табл. 2).

Таблиця 2

Ієрархія соціальних благ, ПСС-20 (Луцьк), 2009, %

Блага	Не вистачає	Важко сказати, вистачає чи ні	Вистачає	Не цікавить
Можливість повноцінно проводити відпустку	54,8	20,7	21,2	3,4
Повноцінний відпочинок	45,8	26,6	25,8	1,8
Можливість підробляти	41,2	15,1	27,4	16,3
Підходяща робота	41,0	14,8	37,7	6,5
Необхідна медична допомога	40,5	31,8	25,8	1,8
Можливість харчуватися відповідно до своїх смаків	37,6	25,3	36,7	0,5
Здоров'я	36,5	25,9	37,5	0,2

¹ Критерії: близькість магазинів (6,3 з 7 балів, поступається лише Миколаєву); 2) наявність місць для відпочинку і спорту (5,3 із 7, лідер серед інших міст); 3) інфраструктура для дітей (5,3 із 7, поступається Вінниці та Харкову) [Українці, 2016а].

² Критерії: чистота на вулицях, чистота повітря, робота комунальних служб, оцінка використання місячного доходу для комфортного проживання (співвідношення доходів і витрат для життя в місті), зручності транспорту, доступності системи закладів для дітей, магазинів тощо. Луцьк отримав 48,9 бала із 70 (друге місце в рейтингу, лідер за показником розвитку спортивної та розвивальної інфраструктури) [Українці, 2016б].

Закінчення табл. 2

Блага	Не вистачає	Важко сказати, вистачає чи ні	Вистачає	Не цікавить
Юридична допомога у захисті своїх прав та інтересів	34,3	34,8	23,0	7,8
Можливість працювати з повною віддачею	24,4	24,6	45,5	5,5
Модний і гарний одяг	21,2	17,8	38,7	22,3
Хороше житло	20,3	19,9	58,8	1,0
Ініціатива і самостійність у розв'язанні життєвих проблем	17,9	24,4	56,4	1,2
Сучасні економічні знання	17,1	33,9	32,8	16,2
Сучасні політичні знання	17,0	25,5	38,7	18,8
Уміння жити в нових суспільних умовах	16,9	26,8	51,8	4,5
Можливість купувати найнеобхідніші продукти	16,8	18,2	64,6	0,4
Впевненість у своїх силах	14,1	24,0	60,4	1,5
Необхідні меблі	13,7	20,7	63,4	2,3
Рішучість у досягненні своїх цілей	11,1	28,6	57,7	2,6
Необхідний одяг	8,5	14,6	76,1	0,9

Як бачимо, найбільш проблемними для лучан виявилися питання відпочинку (зокрема, проведення відпустки) та працевлаштування, медичного забезпечення, якісного харчування та здоров'я. Тобто звичайні життєві проблеми пересічного містянина.

Поряд із тим жителі міста демонструють достатній рівень впевненості у своїх силах, політичної та економічної обізнаності, рішучості, забезпеченості найнеобхідніших матеріальних потреб [Сальнікова, 2009].

Помітно, що найдефіцитніше благо — повноцінна відпустка — є таким для 54,8% лучан; дефіцит іще 8 благ відчують від третини до половини лучан (або 4 блага, якщо йтиметься про однакову наповненість категорій “вистачає” і “не вистачає”). Решти благ лучанам вистачає, а деякі — можливість підробляти, модний і гарний одяг, сучасні економічні та політичні знання — багатьох просто не цікавлять.

Подивімося, якою би була ієрархія, якби ми й надалі використовували скорочену методику (табл. 3).

Показник недостатності суттєво зріс лише для 6 соціальних благ, таких як “Необхідна медична допомога”, “Ініціатива і самостійність у розв'язанні життєвих проблем”, “Сучасні економічні і політичні знання”, “Вміння жити в нових суспільних умовах”, “Рішучість у досягненні своїх цілей”. І для стількох же (6 благ) показник недостатності суттєво знизився. Бачимо, що ті соціальні блага, яких лучанам вистачало у 2009 році, тепер є дефіцитними.

Окрім того, “ініціативність, самостійність, рішучість, вміння, знання” — це нематеріальні блага, хоча декотрі й вимагають матеріальних витрат. Фактично від 2009 року відбулася переструктурація в царині життєвих благ: від благ першої необхідності — “харчування, працевлаштування, здоров’я” — лучани переорієнтувалися на блага індивідуалістського характеру, пов’язані з певними індивідуальними якостями, самоусвідомленням тощо.

Таблиця 3

Ієрархія соціальних благ згідно із ПСС-20 (Луцьк), %

Блага, яких не вистачає	2009	2014	2015	2016	Вектор
Можливість повноцінно проводити відпустку	54,8	35,8	42,9	37,6	↓
Повноцінний відпочинок	45,8	19,2	28,1	26,6	↓
Можливість підробляти	41,2	28,9	30,3	29,3	↓
Підходяща робота	41,0	27,1	31,0	38,2	↕
Необхідна медична допомога	40,5	44,6	45,9	47,9	↗
Можливість харчуватися відповідно до своїх смаків	37,6	21,2	22,0	17,2	↓
Здоров’я	36,5	22,2	26,0	26,4	↓
Юридична допомога у захисті своїх прав та інтересів	34,3	38,9	39,7	38,3	↑
Можливість працювати з повною віддачею	24,4	17,4	17,2	23,6	↕
Модний і гарний одяг	21,2	11,4	14,9	14,1	↓
Хороше житло	20,3	22,6	22,3	24,2	↑
Ініціатива і самостійність у розв’язанні життєвих проблем	17,9	14,0	13,3	25,6	↗
Сучасні економічні знання	17,1	25,4	23,8	24,3	↗
Сучасні політичні знання	17,0	20,1	17,4	27,6	↗
Уміння жити в нових суспільних умовах	16,9	21,1	23,9	30,2	↗
Можливість купувати найнеобхідніші продукти	16,8	5,4	16,7	17,2	—
Впевненість у своїх силах	14,1	14,8	16,7	17,2	↑
Необхідні меблі	13,7	9,5	13,7	13,8	—
Рішучість у досягненні своїх цілей	11,1	13,2	13,7	17,2	↗
Необхідний одяг	8,5	6,0	11,5	14,7	↕

Позначки: “↓” — спадання, “—” — без змін, “↕” — коливання зі зростанням, “↑” — зростання, “↗” — суттєве зростання

Розгляньмо ієрархії благ за останні 3 роки; по-перше, для виявлення динаміки цього достатньо, по-друге, власне з 2014 переструктурація набула явного вигляду, по-третє, умови, про які йшлося як про вирішальні (2-га причина переструктурації) є явно значимими, означеними й подекуди визначальними.

Зрозуміло, що зі спаданням показників за категорією “не вистачає” показники за категорією “вистачає” зростають. Проте тут ми обмежили рейтинг із 44 благ однаковим рівнем для обох категорій (див. табл. 4).

Таблиця 4

Ієрархія соціальних благ (Луцьк), 2014, %

Блага	Не вистачає	Важко сказати, так чи ні	Вистачає	Не цікавить
Стабільність у державі та суспільстві	73,5	13,6	11,2	1,7
Упевненість, що не буде міжнаціональних конфліктів	71,3	20,3	7,1	1,4
Керівники, здатні управляти державою	67,4	18,6	13,1	0,9
Державний захист від зниження рівня життя	66,9	18,3	12,2	2,6
Дотримання в країні прав людини	60,1	22,0	15,8	2,2
Політичні ідеали, які заслуговують підтримки	56,2	23,2	16,2	4,5
Упевненість у тому, що ситуація в країні поліпшуватиметься	54,5	26,3	17,8	1,4
Справедлива оцінка заслуг людини перед суспільством	48,1	30,2	17,9	3,9
Автомобіль	47,6	8,6	32,5	11,2
Захист від злочинності	44,9	24,8	28,5	1,8
Необхідна медична допомога	44,6	20,9	32,9	1,5
Екологічна безпека	39,5	32,0	25,5	2,9
Юридична допомога у захисті своїх прав та інтересів	38,9	24,6	27,8	8,5
Можливість повноцінно проводити відпустку	35,8	24,8	36,8	2,6
...

Максимальний рівень нестачі (73,5%) у 2014-му значно різниться від відповідного показника 2009 року (54,8%). Більш як половині лучан “не вистачає” 8-ми соціальних благ (із 14-ти); всі вони (блага) вимагають розв’язання проблем на державному рівні; при цьому жодне з них не входить до скороченої версії методики ПСС-20, тобто не було раніше дефіцитним, і до 2009 року лучани не відчували необхідності задоволення цих потреб (див. табл. 5).

Наступного, 2015 року зріс відсоток тих, кого не цікавить відпустка (можливо, за відсутності будь-яких шансів її мати) та автомобіль (як пам’ятаємо, зросли вартість пального та вартість обслуговування, розміри штрафів, при цьому доходи громадян знизилися). Отже, автомобіль для багатьох став чітко диференційованим благом.

Ієрархія соціальних благ (Луцьк), 2015, %

Блага	Не вистачає	Важко сказати, так чи ні	Вистачає	Не цікавить
Стабільність у державі та суспільстві	82,4	11,4	5,4	0,8
Державний захист від зниження рівня життя	77,7	13,3	7,3	1,3
Керівники, здатні управляти державою	75,4	16,5	7,3	0,7
Упевненість, що не буде міжнародних конфліктів	70,4	20,4	8,5	0,7
Дотримання в країні прав людини	67,5	23,3	6,8	2,4
Політичні ідеали, які заслуговують підтримки	66,2	19,7	7,0	7,2
Упевненість у тому, що ситуація в країні поліпшуватиметься	61,4	22,1	15,3	1,2
Екологічна безпека	52,4	28,3	17,1	2,3
Справедлива оцінка заслуг людини перед суспільством	47,9	28,5	19,2	4,4
Необхідна медична допомога	45,9	23,9	28,7	1,5
Захист від злочинності	43,9	27,6	27,3	1,2
Автомобіль	43,3	7,9	25,3	23,5
Можливість повноцінно проводити відпустку	42,9	17,3	28,6	11,3
Юридична допомога у захисті своїх прав та інтересів	39,7	32,0	22,2	6,2
Взаєморозуміння між людьми різних національностей	31,9	32,1	30,6	5,4
...

У 2015 році рівень дефіцитності загалом зріс до 82,4% (майже на 10% порівняно із попереднім 2014 роком). Із 15 благ, щодо яких маємо однакові частки лучан за категоріями “вистачає”/“не вистачає”, 9 соціальних благ є вкрай дефіцитними. Незмінними у зіставленні із 2014 роком залишилися: “Упевненість, що не буде міжнародних конфліктів” (війну уже називали війною), тому для лучан значущості набуло таке благо, як “Взаєморозуміння між людьми різних національностей”; “Справедлива оцінка заслуг людини перед суспільством”; “Необхідна медична допомога”; “Захист від злочинності” (остання завше активізується в часи конфліктів, війн, безладу, нестабільності); “Юридична допомога у захисті своїх прав та інтересів”. Понизилася значущість лише “автомобіля”, і більш як удвічі зріс відсоток тих, кого це благо “не цікавить”.

Таблиця 6

Ієрархія соціальних благ (Луцьк), 2016, %

Блага	Не вистачає	Важко сказати, так чи ні	Вистачає	Не цікавить
Стабільність у державі та суспільстві	76,1	15,0	6,1	2,8
Упевненість у тому, що ситуація в країні поліпшуватиметься	73,6	17,5	5,7	3,2
Керівники, здатні управляти державою	73,2	13,8	10,8	2,6
Державний захист від зниження рівня життя	71,8	18,7	8,3	1,2
Упевненість, що не буде міжнаціональних конфліктів	71,6	21,3	5,1	2,0
Політичні ідеали, які заслуговують підтримки	63,0	18,3	10,0	8,8
Дотримання в країні прав людини	59,0	25,9	12,4	2,6
Автомобіль	50,5	9,0	27,8	12,7
Екологічна безпека	49,2	27,5	18,9	4,4
Необхідна медична допомога	47,9	18,3	33,0	0,8
Захист від злочинності	46,9	24,7	25,8	2,6
Справедлива оцінка заслуг людини перед суспільством	43,4	32,8	16,6	7,2
Норми та цінності, що об'єднують людей у державі та суспільстві	39,0	30,7	21,4	8,9
Юридична допомога у захисті своїх прав та інтересів	38,3	29,1	24,8	7,7
Підходяща робота	38,2	15,0	42,3	4,4
Можливість повноцінно проводити відпустку	37,6	17,9	39,7	4,8
...

У 2016 році рівень недостатності благ дещо знизився (на 6%), хоча ще не досягнув позначки 2014 року; можливо, суспільство звиклося із тим, що перебуває у стані війни.

Цього року з'являється ще одне дефіцитне соціальне благо зі сфери соціальних відносин — “Норми і цінності, які об'єднують людей у державі та суспільстві”. На думку авторки, визнання нестачі цього блага є одним із найвиразніших показників того, що спільнота виходить з “аномійного піке”, яке триває вже понад 25 років. Стан аномії, дезорганізованості, подвійні стандарти та подвійна інституціоналізація, “захоплення держави” — усе це є наслідком відсутності усталеної ціннісно-нормативної системи [Сальникова, 2013]. Дисбаланс був відчутним у всьому: або декларувалися одні цінності, прагнення та моделі, а реалізовувалися інші, або декларовані цінності, прагнення та моделі реалізовувалися старими методами. Найважливішим було те, що подвійні стандарти й подвійна мораль стали легітим-

ним механізмом ненормативної регуляції українського суспільства, тобто унормувалися. За умов подвійної інституціоналізації суспільству (принаймні певній його частині) жити було досить зручно з огляду на цілком перевірені методи досягнення конкретних цілей [Мурадян, 2014]. Але змінилися обставини. Війна не терпить подвійних стандартів, тим паче подвійної моралі. І тепер наші співгромадяни, принаймні лучани, визнають необхідність єдиної ціннісно-нормативної системи. І це, мабуть, перший крок до її стабілізації.

Також виявляється дефіцитним таке благо з професійно-трудової сфери, як “Задоволеність змістом роботи (або ж наявність відповідної роботи)”. Цікаво, що лишень це благо зазначено як вкрай необхідне: ані “достатність освітнього рівня” (бо вища освіта стала масовою), ані “задоволеність умовами праці та можливостями свого робочого місця” (до речі, “можливості робочого місця” якраз і можна інтерпретувати як підтвердження наявності подвійної інституціоналізації), ані “можливість отримання додаткових заробітків” (щодо них завжди вагомою була наповненість категорії “не цікавить”) не є такими запитуваними, як “задоволеність змістом роботи”; це благо професійно-трудової сфери пов’язане не лише з потребою в роботі як такій, а й із бажанням професійної самореалізації лучан.

Аналізуючи дані 2014, 2015 та 2016 років, не можна цілком однозначно потрактувати потребу лучан у державному захисті від зниження рівня життя (66,9%, 77,7%, 71,8% відповідно): з одного боку, постійна апеляція до державного захисту є ознакою патерналізму, з іншого — різке зниження рівня життя без упевненості в його покращенні спричинене кризою держави. Відмежувати патерналістськи налаштованих містян від тих, хто вимагає від держави легітимного регулювання у всіх сферах життєдіяльності, зокрема забезпечення гідного рівня життя громадян, не видається можливим. Коли¹ завершиться війна і ситуація в країні поліпшуватиметься, стануть відчутними професійне державне управління і стабільність, а потреба в державному захисті, попри те, лишатиметься незмінною, лише тоді можна буде більш упевнено констатувати, хто більше потребував цього захисту всі ці роки. Надалі варто відстежувати не лише частки тих, кому чогось “не вистачає”, а й співвідношення ключових дефіцитних благ. Відповідна небезпека існує, адже держава своїми діями виховує патерналістів, надаючи пільги замість можливостей (йдеться про цілі когорти налаштованих на державні зобов’язання без відповідальності [Головаха, 2016])².

¹ У гіпотетичних припущеннях умови визначають через “якщо...”, тобто це може відбутися або не відбутися. Проте у даному випадку фраза “якщо завершиться війна...” звучить якось безнадійно, тоді як “коли закінчиться війна...” є питанням часу.

² За даними департаменту соціальної політики Луцької міськради, із 214 тис. мешканців міста 20 тис. осіб є одержувачами державних соціальних допомог; 38 тис. сімей користуються житловими субсидіями; 57,0 тис. осіб мають право на пільги (ветерани війни — 7,6 тис.; ветерани праці — 17,7 тис.; постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи — 5,2 тис.; ветерани військової служби та органів внутрішніх справ — 2,2 тис.; діти війни — 12,8 тис. та ін.). У місті проживає понад 12 тис. інвалідів різних нозологій

Жахлива дистанція у рівні життя тих, хто працює на державу, особливо на тлі публічно висвітлених доходів і статків колишніх і нинішніх можновладців¹, безперспективність досягнення належного рівня життя для фахівців (лікарів, учителів тощо) — все це відбивається як потреба у справедливій оцінці заслуг людини перед суспільством (48,1%; 47,9%; 43,4% відповідно). Такий підхід з боку держави до оцінювання фаховості не підтримує відповідальності як важливої риси будь-якого спеціаліста, звідси поширюються настрої в душі “як платять, так і працюю”, “хто працює, той не їсть” тощо.

Втішним моментом є те, що попри всі труднощі сьогодення лучанам вистачає доброти та співчутливого ставлення з боку навколишніх, справжніх друзів, щастя в сімейному житті й т. ін., тобто благ зі сфери міжособистісних відносин.

Інтегральні індекси: ІСС та ІДБ

Унаслідок усереднення індикаторів щодо кожної сфери соціальної життєдіяльності ми отримуємо певну ієрархію.

Таблиця 7

Ієрархія сфер соціальної життєдіяльності та індекс достатності благ кожної сфери (Луцьк)²

Сфери соціального життя	Індекс достатності благ			
	2009	2014	2015	2016
Сфера соціальних відносин	–	1,69	1,63	1,54
Соціально-політична сфера	–	1,74	1,57	1,60
Сфера соціальної безпеки	1,89	1,76	1,65	1,68
Рекреаційно-культурна сфера	1,83	2,14	2,03	2,09
Сфера національних відносин	–	2,20	2,17	2,05
Інформаційно-культурна сфера	2,22	2,24	2,18	2,03
Матеріально-побутова сфера (2-го рівня)	2,09	2,24	2,15	2,14
Професійно-трудова сфера	2,02	2,33	2,22	2,21
Особистісна сфера (якості особистості)	2,42	2,40	2,35	2,26
Сфера міжособистісних відносин	–	2,55	2,57	2,37
Матеріально-побутова сфера (1-го рівня)	2,51	2,65	2,51	2,49

(інваліди 1-ї групи – 1,5 тис.; 2-ї групи – 4,8 тис.; 3-ї групи – 5,5 тис., діти-інваліди – 1,0 тис). Кількість пенсіонерів міста Луцька становить понад 50 тис. осіб. Статистика свідчить, що кожен третій житель міста Луцька належить до тої чи тої пільгової категорії, що покладає на органи місцевого самоврядування серйозні зобов’язання із забезпечення соціального захисту” [Стислий огляд, 2017].

¹ Дані зібрано до оприлюднення електронних декларацій доходів.

² Індекс обчислюється як середня арифметична відповідних йому індикаторів за трансформованою 3-бальною шкалою: 1 – недостатня забезпеченість даної сфери життєдіяльності, 2 – умовний нуль, 3 – достатньо висока забезпеченість.

Попри економічну кризу матеріально-побутова сфера (як першого, так і другого рівня) не набула критичної значущості, трішки знизилися позиції сфери міжособистісних відносин, найбільш критичною виявилася сфера соціальних відносин, котра разом із соціально-політичною навіть не входила до скороченої версії методики ПСС. Отже, маємо три, на думку лучан, недостатньо забезпечені царини соціального життя: сфера соціальних відносин, соціально-політична та сфера соціальної безпеки.

Значення ПСС відображено в таблиці 8.

Таблиця 8

Значення Інтегрального індексу соціального самопочуття

Роки спостережень	ПСС-20	ПСС-44	Стандартне відхилення	Нормована шкала
2009	43,6	–	–	43–60 – високий
2014	–	95,7	12,28	92–132 – високий
2015	–	92,1	11,74	92–132 – високий
2016	–	90,0	14,43	87–91 – підвищений

Диференціація населення міста Луцька за рівнем соціального самопочуття також змінилася. До прикладу, у 2009 році спостерігалися територіальні відмінності у соціальному самопочутті: жителі центральної кільцевої почувалися краще, ніж у віддалених районах міста [Сальнікова, 2009]. Натомість від 2014 року така тенденція не простежується. Тепер значущість благ зі сфер соціальних відносин, соціально-політичної та соціальної безпеки статистично корелює з показником професійного статусу. Виявляється, що “бізнесмени, підприємці, керівники різних рівнів, працівники бюджетної сфери” більш гостро відчувають брак таких благ, як справедлива оцінка заслуг перед суспільством, стабільність в державі та суспільстві, єднальні норми та цінності тощо. Ці самі змінні статистично значимо корелюють з освітою.

Висновки

Висновки, отримані в рамках цього дослідження, окреслюють і *перспективи подальших досліджень*. (1) Соціальне самопочуття лучан сьогодні залежить не стільки від місця замешкання (району міста), скільки від його особистих можливостей, навичок: освіти, професії, фінансового становища (останнє як засіб); (2) лучани сьогодні зорієнтовані на досягнення постматеріальних благ – самореалізації, професійної реалізації, вибудовування взаємодії між суспільством і державою.

Варто зауважити, що переструктурування ієрархії значущості соціальних благ відбулося насамперед у сферах соціальних відносин, соціально-політичної та соціальної безпеки. При цьому ті блага зі сфери соціальної безпеки, які не враховувалися у скороченій версії методики ПСС, а саме державний захист від зниження рівня життя, захист від злочинності, еко-

логічна безпека є більш запитуваними, ніж те, що враховувалося у скороченій версії (юридична допомога у захисті своїх прав та інтересів).

Попри позитивні показники ПСС в цілому (у 2014 (96), 2015 (92) та 2016 (90)), рівень дефіцитності найбільш запитуваного наразі соціального блага — стабільності в державі та суспільстві — є вкрай високим серед лучан (2014 — 73,5%; 2015 — 82,4%; 2016 — 76,1%), тоді як у 2009 році найважливішою була проблема, пов'язана із можливістю повноцінно проводити відпустку, і рівень недостатності цього блага становив 54,8%.

Такі явно спостережувані впродовж останніх трьох років зміни свідчать про якісні зрушення всередині даної спільноти, що є додатковим свідченням виходу України на новий рівень розвитку та якісних змін громадянського суспільства. І хоча переструктурування ієрархії соціальних благ великою мірою спричинене умовами, прогнозування яких передбачає окреме дослідження, варто пам'ятати і про амбівалентність наших співгромадян, і про вкоріненість такого регулятора соціальних відносин, як подвійна інституціональна система, і про вплив деяких реформ влади, перспективи яких вона (влада), здається, сама не розуміє.

Джерела

Головаха Е.И. Интегральный индекс социального самочувствия: конструирование и применение социологического теста в массовых опросах // Е.И. Головаха, Н.В. Панина. — К. : Ин-т социологии НАН Украины, 1997.

Головаха Е. Масові субсидії породжуватимуть покоління утриманців [Електронний ресурс] / Е. Головаха // Тиждень. — 2016. — Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Politics/161945>.

Злобіна О. Соціальне самопочуття та задоволення киян життям у місті / О. Злобіна // Політичний портрет України. Часопис фонду “Демократичні ініціативи”. — 2006. — № 36. — С. 6–20.

Матвіїшина О. Соціальне самопочуття лучан у контексті соціальних змін / О. Матвіїшина // Соціологічні студії. — 2014. — № 2(5). — С. 32–39.

Мурадян Е. С. Динамика ценностно-нормативной системы и жизненные шансы: опыт постсоветской трансформации в Пограничье : [кол. моногр.] / Е.С. Мурадян, С.А. Сальникова, Л.Г. Титаренко, А.А. Широканова. — Вильнюс : ЕГУ, 2014. — 366 с.

Панина Н.В. Избранные труды по социологии : в 3 т. Т. 2 : Теория, методы и результаты социологического исследования образа жизни, психологического состояния и социального самочувствия населения / Н.В. Панина ; сост. и ред. Е. И. Головахи. — К. : Факт, 2008. — 312 с.

Сальникова С.А. Місто крізь призму соціального самопочуття / С.А. Сальникова // Проблеми розвитку соціологічної теорії: українське суспільство та глобальні зміни : зб. наук. пр. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (4 груд. 2009 р.). — К., 2009. — С. 404–413.

Сальникова С.А. Специфические феномены постсоветской аномии (Беларусь, Россия, Украина) / С.А. Сальникова // Грані. — 2013. — № 12 (104). — С. 20–26.

Стислий огляд потреб у соціальному захисті населення міста Луцька [Електронний ресурс] // Офіційний сайт департаменту соціальної політики Луцької міської ради. — 2017. — Режим доступу : <http://www.social.lutsk.ua/potreba.php>.

Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. — 566 с.

Українці визначилися з найзручнішими містами країни [Електронний ресурс]. — 2016 (а). — Режим доступу :

<http://blog.olx.ua/16520/ukrayintsi-viznachilisya-z-nayzruchnishimi-mistami-krayini/>.

Українці визначили ідеальне місто країни [Електронний ресурс]. — 2016 (б). — Режим доступу : <http://blog.olx.ua/16704/ukrayintsi-viznachili-idealne-misto-krayini/>.

Штик О. Динаміка та ієрархія сфер соціальної життєдіяльності (на прикладі м. Луцька) / О. Штик // Соціологічні студії. — 2016. — № 1 (8). — С. 73–77.

Штык О.И. Динамика социального самочувствия украинцев периода государственной независимости / О.И. Штык // Европа-2015. Эффект перестройки: режимы и риски многоголосого знания : сб. науч. тр. / редкол. : Г.Я. Миненков (отв. ред.) [и др.]. — Вильнюс : ЕГУ, 2016. — С. 50–58.

Salnikova S. A. Ukrainian Society under Conditions of Total Anomy / S.A. Salnikova // Economics & Sociology. — 2014. — Vol. 7, No. 2. — P. 183–198.